

Beáta Akimjaková

Tvorivosť ako motivačný prvok aktivity žiaka

Scientific Bulletin of Chełm - Section of Pedagogy nr 1, 71-83

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

TVORIVOSŤ AKO MOTIVAČNÝ PRVOK AKTIVITY ŽIAKA

BEÁTA AKIMJAKOVÁ

Katolícka univerzita v Ružomberku, (Slovakia)

ABSTRACT: *Creativity in the life of human society always plays an important role and without it you can not imagine the development of society. In many human activities leads to the production of new and useful ideas and solutions that are essential to human creativity spoločnosť. Bez you can not imagine any scientific research. Creativity is the meaning of human life . The creative work is human self-fulfillment, happiness, meaning of life. It is a way of self-regulation, taking care of your health. It is a way of care, development and protection of the environment, the way of caring for their growth and the growth of others. Each of us is in itself an innate ability to be creative. Creativity is in one way or another form manifests itself in most people a lifetime. Particularly striking are usually a manifestation especially in children.*

KEY WORDS: *pupil motivation, creativity*

Úvod

Motivácia pedagóga je nevyhnutnou súčasťou vyučovacieho procesu, ktorá rozvíja osobnosť žiaka, najmä jeho motiváciu, aktivitu a tvorivosť.

Okrem didaktického prostredia je tiež dôležité aj sociálne prostredie. Tu treba upozorniť na sociálnu zaostalosť u rómskych žiakov. Príčinou je znížená schopnosť komunikácie v slovenskom jazyku, nedostatočná domáca príprava a rozptýlená pozornosť.

Motivácia je jedným z hlavných faktorov pri príprave na vyučovaciu hodinu. Vhodný výber motivácie má vplyv na to, či učiteľ vzbudí záujem u žiaka. Veľký dôraz sa kladie aj na to, ako vplýva osobnosť učiteľa na žiaka. Je dôležité, aby učiteľ využíval motiváciu počas celej hodiny. Keďže žiaci prvého ročníka sa nedokážu dlho sústrediť na jednu činnosť, treba činnosti obmieňať.

Z uvedeného vyplýva, že motivácia pedagóga má zásadný vplyv na aktivitu a tvorivosť žiaka.

Motivácia a tvorivosť

Motivácia

Pre pochopenie motivácie uvedieme niekoľko názorov samotného pojmu motivácie. Pojem motivácia (motio-pohyb, hýbať, pohybovať, no aj duševný vznet, vášeň) sa v súčasnej

psychológii vzťahuje na všetko to, čo prežívame, po čom túžime, k čomu máme odpor a čo môžeme podľa niektorých autorov označovať termínom: pud, potreba, záujem, hodnota, emócie, city. Vlastný pojem motivácia je široký (obsahuje snaženie, chcenie, túžbu, cieľ atď.), ale v psychológii veľmi málo objasnený pojem. Motiváciu nie je možné priamo pozorovať a merať¹.

Motivácia je stav napätia organizmu vyvolaný neuspokojením istej potreby, zameranej na jej odstránenie.

Motivácia – pohnútky, ktoré vyvolávajú aktivitu organizmu a určujú jej zameranie.

Motivácia je proces aktivity človeka vyvolanej motívom a končiacej realizáciou (uspokojením) motívu².

Charakteristika pojmu motív

Na základe predchádzajúcich charakteristík motiváciu môžeme zjednodušene charakterizovať ako proces, v ktorom motivačné činitele (vonkajšie a vnútorné) pozitívne alebo negatívne ovplyvňujú snahu človeka ku konaniu.

Motív chápeme ako silu, čo povzbudzuje činnosť a smeruje k cieľu. Motív je teda vnútornou príčinou vonkajšieho správania. L.I. Božovič charakterizuje dva druhy motívov:

- motívy, ktoré sú vzájomne prepojené-motívy *všeobecné* t. j. potreby spojené s celou osobnosťou a životom žiaka,
- motívy, *vychádzajúce z učenia sa*³.

Človek nikdy nie je motivovaný len jedným motívom, vždy ide o komplex, kde sú motívy vzájomne prepojené a ovplyvňujú sa. Tak sa dostávame k motívácií činnosti a správania človeka. Pojmový rozdiel medzi motívom a motiváciou sa vzťahuje k rozdielom medzi predmetným a dynamickým aspektom správania človeka. V tradičnej psychológii sa otázka motivácie riešila v rámci vôle (vôľového konania), najmä vo vzťahu k rozhodovaniu, ktorému predchádzal boj motívov. Okrajovo sa o tejto problematike zvyklo hovoriť aj pri analýze citov a pojmu potreba⁴.

Väčšinu motívov svojho konania si človek uvedomuje. Existuje však aj také správanie, keď jednotlivec sám nevie určiť, prečo konal tak alebo inak. Vtedy sa v jeho konaní uplatňujú nevedomené motívy. Ľudské motívy sú usporiadané hierarchicky od najnižšieho k najvyšším. Vyššie motívy (ašpirácia) sa objavujú vtedy, keď sa realizujú nižšie potreby⁵.

¹ J. Boroš, *Motivácia a emocionalita človeka*, Bratislava 1995, s.18.

² L. Ďurič, J. Štefanovič, *Psychológia pre učiteľov*, Bratislava 1977, s.86.

³ K. László, *Motivácia v edukačnom prostredí*, Banská Bystrica 2004, s.13.

⁴ J. Boroš, *Motivácia a emocionalita človeka*, op. cit., s.17.

⁵ J. Štefanovič, *Psychológia*, Martin 1981, s.108.

Z psychológie vieme, že pozitívna motivácia je vyvolaná pozitívnymi dôsledkami učenia. Je založená na zvedavosti, záujme žiaka o niečo, snaha po vyniknutí a je spojená s uspokojovaním potrieb.

Vnútoraná motivácia

O vnútornej motivácii hovoríme, keď žiak sa učí preto, že ho zaujíma daná téma alebo činnosť. Žiak aktívne pracuje, bez toho, aby potreboval sľub odmeny alebo hrozbu trestu. Mc Combsová zdôrazňuje, že vnútoraná motivácia k učeniu je závislá na tom, či žiak:

- vníma učebnú činnosť alebo skúsenosť ako zmysluplnú, má možnosť aktívne sa podieľať na výbere cieľov, metód a hodnotenia učenia.

Motiváciu preto zvyšuje to, keď učiteľ vyberá učivo tak, aby odpovedalo žiakovým potrebám a záujmom, alebo ukazuje spojenie učiva s reálnym svetom, hlavne so žiakovou kultúrou. Učiteľ môže vnútornú motiváciu žiakov vzbudiť aj tým, že nastolí zaujímavú problematiku, ktorá aktivuje u žiakov poznávaciu potrebu, a navodí pocit rozporu medzi doterajším poňatím a tým, čo sa žiak dozvedá. Pri snahe o vzbudenie motivácie je treba rešpektovať mnohé faktory (odlišnosť záujmov chlapcov a dievčat, kultúrne a etnické faktory atď.). Vnútoraná motivácia sa môže prejaviť len vtedy, ak žiak má priestor pre výber a riadenie toho, čo, kde a kedy bude robiť.

Vonkajšia motivácia

Žiaci s vonkajšou motiváciou sa učia predovšetkým preto, že sa usilujú o získanie nejakej vonkajšej odmeny alebo preto, aby sa vyhli trestu. Výskumy ukazujú, že v takomto prípade žiaci volia pragmatickú stratégiu, ktorá pri minimálnom úsilí vedie k maximálnemu školskému úspechu. O porozumenie usilujú len toľko, koľko je treba k zvládnutiu skúšky. Na základe výskumov u nás niektorí pedagógovia kritizujú, úplne odmietajú užívanie prostriedkov vonkajšej motivácie.

Crowl, Kaminská a Podell podávajú prehľad výskumov, podľa ktorých:

- používanie odmien v triede nemusí viesť k podlomeniu vnútornej motivácie;
- ústne podávaná chvála môže pomôcť k zvýšeniu vnútornej motivácie,
- deštruktívny účinok z hľadiska motivácie má chválenie žiaka len za to, že sa zapojí do činnosti bez ohľadu na jeho výsledok.

Lokša, Lokšová zastávajú názor, že stavať proti sebe vnútornú a vonkajšiu motiváciu nie je vhodné a poukazujú na to, že aj vonkajšia motivácia sa môže postupne meniť na potrebnú vnútornú motiváciu.

Tvorivosť

Tvorivosťou a jej definíciou sa zaoberali mnohí autori. Vychádzajú z rôznych teoretických koncepcií (operacionálnych, behaviorálnych, psychoanalytických, a iných) a sú rôzne orientované (napr. na osobnosť, schopnosti, intelektovú činnosť, proces, produkt).

Definícia tvorivosti podľa M. Zelinovej a M. Zelinu: „*Tvorivosť je taká interakcia subjektu s objektom, pri ktorej subjekt mení okolitý svet, vytvára nové, užitočné a pre subjekt alebo referenčnú skupinu či populáciu, významné hodnoty*“⁶.

Podľa Ľ. Klindovej: „*V školskom vyučovaní sa pod rozvojom tvorivosti chápe predovšetkým formatívny vplyv na žiaka, jeho vnútorný rozvoj, rozvoj jeho dispozícií, predpokladov na tvorivú činnosť. Tvorivosť žiaka je najmä psychologická (subjektívna), v ktorej tvorivosť produktov sa vzťahuje na žiakov dovedajší systém poznatkov a skúseností*“⁷.

Bean definuje tvorivosť ako: „*...proces, ktorým jedinec vyjadruje svoju základnú podstatu prostredníctvom určitej formy alebo média takým spôsobom, ktorý v ňom vyvoláva pocit uspokojenia, proces neskôr vyústi v produkt, ktorý o tejto osobe, teda o svojom pôvodcovi, niečo zdieľuje ostatným*“⁸.

Tvorivosť môžeme chápať i ako proces, i ako produkt. Je totiž procesom i produktom. Ak je dieťa - žiak tvorivé, tak sa určite určitým spôsobom prejaví, či už skôr, alebo neskôr. Je veľmi dôležité, aby sa vychovávatelia zameriavali na proces prebiehajúci vo vnútri žiaka a nie na výsledok, ktorým sa tento proces prejaví navonok. Mali by venovať pozornosť vnútornému cíteniu žiakov a podporovať ich predstavivosť, tým, že im budú vytvárať vhodné podmienky, poskytovať materiál, aby sa mohli rôznym spôsobom vyjadriť. Inak môže dôjsť k zmareniu tvorivých schopností.

Tvorivosť je niečím hlboko osobným. Znamená byť sám sebou a mať schopnosť sa prejaviť. Predstavme si, že máme v triede niekoľko detí. Každé z nich je jedinečným individuum so zreteľnými charakteristickými odlišnosťami v temperamente, chovaní, emocionálnej konštitúcii a v celom rade ďalších kvalít. Základná podstata alebo bytostné „ja“ každého z nich ich robí osobitými a jedinečnými.

Tvorivosť je teda proces, ktorého prostredníctvom v sebe deti pomocou produktov svojej imaginácie objavujú svoju podstatu, demonštrujú tak navonok určitú časť toho, čím

⁶ M. Zelina, M. Zelinová, *Rozvoj tvorivosti detí a mládeže*, Bratislava 1990, s. 18.

⁷ Ľ. Klindová et al., *Aktivita a tvorivosť v škole*, Bratislava 1990, s. 26.

⁸ R. Bean, *Jak rozvíjet tvořivost dítěte*, Praha 1995, s. 15.

sú vlastne vo vnútri. Tieto prejavy vlastného ja môžu poskytovať ľubovoľné formy, sú však kategorickým imperatívom tvorivosti⁹.

Metódy tvorivého riešenia problémov sú využívané na hodinách slovenského jazyka. Bez ich využitia by nebolo tvorivosti. Učiteľ, ktorý má rozvíjať tvorivosť, tvorivé myslenie a samozrejme aj svoju vlastnú, pedagogickú, by si mal uvedomiť nasledovné:

- vlohy tvorivých schopností má ktorýkoľvek človek, ktorékoľvek duševne normálne dieťa. Každý človek je tvorivý na určitej svojej úrovni. Treba len vedieť tvorivosť odhaliť a rozvíjať.
- tvorivosť sa môže prejaviť v rozličných druhoch ľudskej činnosti. Deti sú tvorivé, ich tvorivosť sa však prejavuje v rôznych činnostiach. Treba ju len správne podchytiť a usmerniť, čo si vyžaduje cieľavedomú a zámernú prácu učiteľa.
- tvorivosť možno pomerne úspešne rozvíjať. Podstatou tohto rozvíjania je vhodná motivácia, prekonanie zábran a odstraňovanie všetkého, čo pôsobí ako bariéra tvorivosti.
- tvorivá práca je náročná práca. V rozvíjaní tvorivosti je potrebná systematická práca, stále vyššia náročnosť k deťom i k sebe a komplexnosť rozvoja osobnosti žiaka aj seba.
- len tvorivá práca môže učiteľovi priniesť uspokojenie, radosť, stimuluje chuť ďalej a lepšie učiť¹⁰.

Znaky tvorivosti

Mnohí autori, ktorí sa zaoberajú psychológiou tvorivosti, sa zhodujú v tom, že základom tvorivého myslenia je spôsob divergentného myslenia. Pri divergentnom myslení sa osobnosť zameriava na rozširovanie možností riešenia problémov.

Znaky (schopnosti) tvorivosti, ktoré sa javia aj z hľadiska použiteľnosti v slovenskom jazyku ako najdôležitejšie sú:

Fluencia - prejavuje sa v schopnosti pohotovo vytvoriť čo najviac nápadov, predstav a myšlienok.

Flexibilita - zabezpečuje rôznorodosť riešenia úloh, pružnosť pri prechádzaní z jedného smeru riešenia na druhý.

Originalita - je najvýznamnejšou zložkou tvorivého myslenia. Je to schopnosť produkovať nové myšlienky, riešenia, ktoré sú odlišné od iných, sú nezvyčajné, bystré, dôvtipné a často prekvapujúce.

⁹ Ibidem, s. 16.

¹⁰ V. Kačáni, L. Višňovský, *Psychológia a pedagogika pomáhajú škole*, Bratislava 2005, s. 33-37.

Elaborácia - je to schopnosť vypracovať riešenie do zaujímavých podrobností. V tvorivej činnosti sa uplatňuje pri dokončovaní jazykových nápadov do konečnej podoby.

Senzibilita - je schopnosť vidieť problémy, nedostatky, nedokonalosti, medzery v poznani, možnosti zlepšenia, schopnosť predvídať výsledky či vývoj v danej oblasti. Tieto schopnosti sa v tvorivom procese uplatňujú najmä pri formulácii problému, hľadaní chýb.

Vlastnosti tvorivej osobnosti sa jednoznačne charakterizovať nedajú. V psychologickej literatúre možno nájsť rozličné rozdelenie vlastností, ktoré však nikdy nemajú pevnú ani uzavretú podobu.

Nezávislosť - vlastnosť prejavujúca sa v tendencii vytvárať si vlastný názor, kriticky prehodnocovať názory druhých. Pri vonkajších vplyvoch si zachovávať samostatnosť myslenia. Svoje názory však nevnucovať iným.

Sebaregulovanie - cieľavedomé riadenie, kontrola a hodnotenie vlastnej činnosti vychádzajúce z jasných perspektívnych cieľov.

Priebojnosť - vlastnosť prameniaca z poznania vlastných schopností a možností. Prejavuje sa tendenciami presadiť svoje myšlienky aj napriek čiastkovým neúspechom, odporu.

Vnímovosť - tzv. otvorenosť mysle, ktorá sa prejavuje snahou pochopiť, porozumieť, poznať, vystihnúť podstatu problému.

Uvoľnenosť - bezstarostnosť - v zmysle prekonávania spoločenských zábran s dávkou humoru a nespútanosti.

Zanietenosť - vlastnosť udržiavajúci si dlhodobú motiváciu tvorenia. Prejavuje sa intenzívnou vnútornou zaujatosťou a emocionálnym prežívaním tvorivej činnosti.

Prostriedky rozvoja tvorivosti a aktivity

Malé deti, od svojho najútlejšieho veku, prichádzajú do kontaktu s mnohými novými podnetmi. Aby ich dokázali vstrebať, musia ich často poobracať z každej strany, riešiť rôzne neľahké úlohy a problémy. Vlastne takto nám dokazujú, že disponujú nesmiernou tvorivosťou. Avšak len dovtedy, kým neprídu do školy. Tu ako keby všetka ich tvorivosť kdesi zmizla. V našich školách sa žiakom odovzdávajú už hotové vedomosti, hotové názory, ktoré stačí už len pasívne prijímať. Do praxe sa tak pripravujú žiaci, ktorí nedokážu samostatne, kriticky myslieť, svojmu mysleniu neveria, nevedia uplatňovať svoje nápady. To všetko vedie k plytkému opakovaniu cudzích myšlienok, čo ochudobňuje celú spoločnosť.

Naše školy sa musia vysporiadať s týmto problémom. Je potrebné svoje kroky nasmerovať k tomu, aby sme cieľavedome zmenili verbálne a encyklopedické vyučovanie na vyučovanie tvorivé, rozvíjajúce tvorivý potenciál žiakov. K tomu je potrebné si vybrať

vhodné prostriedky na rozvoj tvorivosti. Pod pojmom prostriedky chápeme materiálne prostriedky, organizačné formy a metódy¹¹.

Organizačné formy rozvoja tvorivosti predstavujú organizačné usporiadanie podmienok na realizáciu rozvoja kreatívnych schopností.

Podľa miesta realizácie ich môžeme rozdeliť na:

- 1. Školské** - vyučovacie (trieda, dielňa, laboratórium),
- mimovyučovacie (triednická hodina, školský výlet).
- 2. Mimoškolské** - hra (voľná činnosť),
- samostatné tvorivé programy,
- samostatná tvorivá činnosť vo voľnom čase,
- kultúrne a sociálne činnosti (ľudová tvorivosť, rekreačné činnosti),
- sociálne a vecné prostredie (vplyv prírody, architektúry),
- tvorivá zložka psychoterapie,

Pod pojmom metóda rozumieme systematickú činnosť, ktorou smerujeme a dosahujeme vytýčený cieľ.

Podľa charakteru poznávacej činnosti žiakov a jej riadenia učiteľom rozoznávame štyri všeobecnopedagogické metódy:

A. Informačno - receptívna metóda

- oznamuje hotové informácie žiakom, ktorí ich prijímajú zrakom a sluchom napr. výklad, vysvetľovanie, prednáška,

B. Reprodukčná metóda

- obnovovanie a opakovanie činnosti podľa vzoru učebnice alebo učiteľa,

C. Problémový výklad

- vysvetlenie a ukázanie, ako tvorivé myslenie prebieha, ako prísť na vyriešenie problému, stimulácia myslenia,

D. Heuristická metóda

- žiaci sa aktívne zúčastňujú na objavovaní nových poznatkov i metód práce, t.j. na osvojovaní učiva.

Jednotlivé metódy majú rôzne funkcie podľa toho, z akých situačných prvkov vychádzajú a aká orientácia psychologického účinku v nich prevažuje¹².

Metóda brainstormingu

Základné zásady tejto metódy hovoria, že na daný problém sa má produkovať čo najviac najrozmanitejších a najoriginálnejších nápadov.

¹¹ L. Ďurič et al., *Psychológia tvorivosti so zameraním na žiakov základných škôl*, Bratislava 1986, s. 63-70.

¹² J. Hlavsa, *Psychologické metódy výchovy k tvorivosti*, Praha 1986, s. 13-17.

Táto metóda obsahuje tieto princípy:

- kritika nápadov, riešení je v prvej etape nežiaduca,
- má sa uplatniť slobodná hra myšlienok,
- očakáva sa veľké množstvo nápadov, čím viac, tým je väčšia pravdepodobnosť, že sa objaví hodnotný nápad, riešenie,
- očakáva sa vzájomné zlepšovanie nápadov, nadväzovanie, rozvíjanie riešení, inšpirácia, spolupráca skupiny,
- predpokladá sa rovnosť účastníkov pri produkovaní, riešení myšlienok.

Táto metóda si vyžaduje od pedagóga trpezlivosť, pretože zo začiatku nemusia žiaci pohotovo reagovať a môžu mať málo nápadov.

Metóda Philips 66

Autorom je Donald Philips. Základom metódy je to, že šesť účastníkov v skupine diskutuje šesť minút o probléme na zadanú tému. Potom vedúci skupín za okrúhlym stolom hovoria riešenia a diskutujú o riešeniach. Problém nesmie byť ani príliš široký ani príliš úzky. Metóda učí rýchlo produkovat' a rozhodovať sa, cvičí tvorivosť.

Heuristická schéma DITOR

Využíva sa pri výcviku tvorivého riešenia problémov.

Prvý krok D: *Definuj problém!* Spomedzi tém vyber problém, sformuj ho, rozdeľ na problém, pokús sa zostaviť ideálne riešenie, cieľ k čomu chceš dospieť.

Druhý krok I: *Informuj sa o probléme!* Ako sa doteraz riešil? Zozbieraj poznatky, ktoré môžu prispieť k jeho riešeniu. Konzultuj o probléme s odborníkmi.

Tretí krok T: *Tvor riešenia, nápady, hypotézy.* Produkuje čo najviac, čo najoriginálnejších nápadov na riešenie problému.

Štvrtý krok O: *Ohodnot' nápady, riešenia.* Posúď ich novosť užitočnosť, realnosť a možnosť uskutočniť ich podľa rozličných kritérií.

Piaty krok R: *Realizuj vybrané riešenia v praxi.* Uvažuj ako by si v budúcnosti mohol využiť skúsenosti z riešenia tohto problému¹³.

Rozvoj tvorivosti a aktivity vo vyučovaní vyžaduje tvorbu takých úloh, ktoré umožnia žiakovi voľnejšie narábať s osvojenými poznatkami, využívať ich v nových kontextoch, pri riešení nových neznámych problémoch.

Rozvíjanie tvorivosti a aktivity v škole pomocou úloh je predovšetkým tvorenie divergentných úloh učiteľom (úloha má viaceré možné riešenia využíva sa divergentné myslenie). Divergentná úloha je tvorivá úloha, ale tvorivá úloha môže mať aj charakter

¹³ M. Zelina, *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*, Bratislava 1994, s. 58-60.

konvergentnej úlohy, keď žiak musí objaviť divergentným postupom správny výsledok.

Existujú rôzne metódy rozvíjania tvorivosti a aktivity. M. Zelina ich rozdeľuje na tieto skupiny¹⁴:

1. *Metódy tvorby tvorivých, divergentných úloh.*
2. *Vyučovacie stratégie – zaraďujeme sem problémové vyučovanie, objavujúce vyučovanie, projektové vyučovanie.*
3. *Metódy, ktoré obsahujú úlohy na dôvtip, antirigidné myslenie, ide zvyčajne o úlohy konvergentné, ale riešenie v sebe obsahuje niečo neobvyklé.*
4. *Metódy na rozvíjanie vnímania, senzitivity, otvorenosti k vonkajšiemu a vnútornému svetu, citlivosť postrehu, cvičenie asociačnej, perцепčnej a perцепčnej pohotovosti.*
5. *Metódy rozvíjania fantázie, imaginácie, predstavivosti.*
6. *Metódy zlepšovania fluencie, flexibility, originality a elaborácie pri myšlienkovvej produkcii.*
7. *Metódy zlepšovania tvorivého hodnotenia. Ide o nácvik rozhodovacích procesov, diskusie, polemiky.*
8. *Metódy tvorivého riešenia problémov, kde sú základom heuristické metódy.*

Rozvíjanie tvorivosti a aktivity v škole by malo predovšetkým vychádzať z vedomostí žiakov z danej učebnej látky, rešpektujúc úlohy a problémy, ktoré sa približujú ku konkrétnym životným situáciám. Rozvíjanie tvorivosti a aktivity v škole bude úspešné vtedy, keď dôjde k úzkej spolupráci psychológov a učiteľov. Výchova k tvorivosti a aktivite je pedagogickým tvorivým procesom.

Úrovne tvorivosti

Tvorivej osobnosti najlepšie porozumieme vtedy, keď poznáme jej vývin tvorivej činnosti. Z vývinového hľadiska kreatívna tvorba tvorivej osobnosti má päť vývinových úrovní:

Expresívna tvorivosť, ktorá sa vyznačuje hlavne spontánnosťou. Je typická pre deti v predškolskom veku. Pre rozvoj tvorivého dieťaťa nie je nič obmedzujúcejšie, ako keď jeho prejavy dospelí nerešpektujú, keď ho zamietajú, zahriakávajú.

Produktívna kreativita sa utvára na základe predchádzajúcej úrovne. Vyznačuje sa tým, že na základe expresívnej kreativity si jednotlivec osvojuje (naučí sa) isté spôsoby, techniky a výrazy pre svoje produkty. Spontánnosť a voľnosť ustupujú a tvorivý jednotlivec konfrontuje svoje produkty s realitou už na komunikatívnej úrovni. V škole je to už produkt

¹⁴ Ibidem, s. 162.

žiaka, ktorý či už učiteľ alebo aj sám žiak porovnáva s požiadavkami, prípadne s produktmi iných spolužiakov.

Objavovacia úroveň kreativity, kde tvorivá osobnosť už operuje s vlastnými komponentmi tvorby. Podstatou tejto tvorivosti je už objav. Vo svojich starších vedomostiach jednotlivec už objaví niečo nové. Vidí v nich nové problémy, utvárajú sa nové problémové situácie, ktoré menej tvorivý jednotlivec nezbadá. Na pozadí tejto úrovne tvorivosti jednotlivca sú jeho predchádzajúce skúsenosti, ktoré si osvojil v procese učenia.

Inovačná úroveň tvorivosti sa vyznačuje tým, že jednotlivec už postrehne a pochopí základné princípy príčinnno - následných vzťahov problémových okruhov, či už v oblasti umenia, vedy alebo praktickej činnosti. Len na základe pochopenia týchto princípov môže človek realizovať už zmeny, ktorými inovuje, zdokonaľuje už jestvujúce na vysokej úrovni.

Emergenčná (najvyššia) úroveň tvorivosti. Túto úroveň dosiahne len veľmi málo ľudí. Na tejto úrovni procesy získavania nových poznatkov, ich spracovanie, abstrakcia sú na vyššom stupni ako vo všetkých predchádzajúcich úrovniach tvorivosti. Je to úroveň tvorivosti geniálnych ľudí.

Aktivity zamerané na rozvoj tvorivosti v školskom prostredí

Pri analýze rozvíjania tvorivosti a aktivity v škole budeme vychádzať z toho, že je len jednou oblasťou rozvoja osobnosti žiaka. Výchova tvorivej osobnosti je jednou zo základných úloh školy. Je otázkou do akej miery dokáže výchovno-vzdelávací proces splniť túto požiadavku. Jednou z ciest ako možno prispieť k jej naplneniu je zámerné rozvíjanie tvorivosti a aktivity žiakov vo vyučovacom procese. Podľa L. Ďuriča rozvíjanie tvorivosti a aktivity v škole závisí od štyroch základných podmienok. Sú to: podmienky súvisiace s tvorivou osobnosťou žiaka, podmienky súvisiace s tvorivou osobnosťou učiteľa, podmienky súvisiace s tvorivosťou rozvíjajúcou učebnú látku a podmienky súvisiace s tvorivým prostredím¹⁵.

Osobnosť žiaka

V školských podmienkach môže byť diskutovaná otázka, v akej miere tvorivosť a aktivita spĺňajú požiadavky objektívnej tvorivosti a aktivity. Všetko nasvedčuje, že subjektívna tvorivosť a aktivita žiakov je potenciálnou hodnotou pre objavenie sa objektívnej tvorivosti a aktivity v neskoršom veku.

Tvoriví a aktívni žiaci sú živší, kladú viac otázok na vyučovaní, experimentujú s učivom v škole, pracujú intenzívne, samostatne a vytrvalo, ale len vtedy, keď ich úlohy

¹⁵ L. Ďurič et al., *Pedagogická psychológia*, Bratislava 1997, s. 331.

zaujímajú. Majú bohaté záujmy a fantáziu, zmysel pre humor, pružné myslenie. Možno ich ťažšie socializovať.

Ukázalo sa, že osobnostné vlastnosti tvorivých a aktívnych žiakov korešpondujú s vlastnosťami dospelých tvorcov. Osobnostné vlastnosti tvorivých a aktívnych žiakov naznačujú, že tvoriví a aktívni žiaci vyžadujú z pohľadu učiteľa osobitný prístup. Môžeme teda predpokladať, že rozvíjaním alebo aspoň nepotláčaním týchto vlastností môže škola prispieť k výchove budúcich tvorcov.

Osobnosť učiteľa

Učiteľovu osobnosť treba chápať ako organický súhrn učiteľových vedomostí a spôsobilostí, osobných vlastností a spôsobov správania. Učiteľova osobnosť je najdôležitejším determinujúcim činiteľom úspechu vo výchovno-vzdelávacej činnosti, a preto je nevyhnutné, aby učiteľ disponoval zodpovedajúcim odborným vzdelaním, pedagogicko-psychologickou prípravou, vysokými morálnymi a inými vlastnosťami. Jeho odborná úroveň musí podstatne presiahnuť okruh učebnej látky, ktorú prednáša, vyžaduje sa všeobecné vzdelanie, širší kultúrny, filozofický a spoločenský rozhľad, ako i poznanie hlbších súvislostí poznatkov. Učiteľ musí vedieť podať informácie, voliť účinné výchovné metódy a formy, t.j. musí disponovať určitou dávkou pedagogického taktu.

Ďalšie požiadavky, ktoré sa kladú na učiteľovu osobnosť sú: láska k deťom a učiteľskému povolaniu, úsilie o poznanie žiakov, úsilie byť spravodlivým, zodpovedným, prístupným, dôsledným, zásadovým, trpezlivým, primerane prísny a náročným voči žiakom, úsilie ovládať svoje citové stavy, priznať a korigovať svoje omyly. Učiteľ by mal disponovať prirodzenou autoritou, motivačnými činiteľmi a zmyslom pre humor¹⁶.

V súčasnosti v celej našej spoločnosti rezonuje myšlienka, že jedným z hlavných cieľov nášho školstva je rozvoj tvorivosti žiakov. Avšak len ten, kto je sám tvorivý, môže objavovať a rozvíjať tvorivosť. Preto podmienkou rozvoja tvorivosti žiakov sú tvoriví učitelia.

Tvorivosť učiteľa sa môže prejaviť v rôznych formách: v originálnom prístupe k riešeniu pedagogických situácií v tvorbe nových metód a postupov vo vyučovaní, v tvorbe netradičných učebníc a učebných pomôcok, v úspešnej improvizácii pri neštandardných situáciách.

Tvorivý učiteľ sa neuspokojuje s tým, čo dosiahol, hľadá stále nové možnosti a prístupy, a hlavne, robí to pre vlastný dobrý pocit.

Prácu tvorivého učiteľa výstižne charakterizovali M. Zelina a M. Zelinová.

¹⁶ O. Baláž, *Učiteľ a spoločnosť*, Bratislava 1973, s. 52-56.

Učiteľ podporujúci tvorivosť:

- *sústreduje sa na učenie a učí sa, ako učiť,*
- *pomáha deťom byť aktívnymi pri učení, učí ich hľadať a využívať informácie,*
- *podporuje aktivity dieťaťa, zodpovednosť, skúma jeho motiváciu,*
- *učí deti experimentovať, vyšetrovať, objavovať, klásť otázky, riešiť problémy,*
- *sústreduje sa na množstvo riešení životných problémov,*
- *vystupuje ako poradca a organizátor,*
- *myslí na potreby a záujmy dieťaťa,*
- *vyžaduje od detí hodnotenie progresu v učení, činnosti,*
- *pomáha žiakom pri riešení a hľadaní,*
- *upriamuje sa na skupinové diskusie, hľadanie, sebahodnotenie detí,*
- *otvorene komunikuje,*
- *pomáha skúmať možnosti dieťaťa,*
- *podporuje myslenie, nápady, kritiku, samorozhodovanie detí,*
- *podporuje neformálne vzťahy, spontánnosť,*
- *utvára klímu otvorenosti, dôvery, sústredenia na prácu.*

Myšlienku poslania a postavenia učiteľa v tvorivom procese krásne vyjadrili M. Zelina a M. Zelinová: „*Učiteľ, ktorý ráno prichádza do školy, vchádza do sveta otvorených možností tvorby, vchádza do významného sveta obsadeného budúcimi veľikánmi možností. Záleží na ňom, na jeho spôsobe akým pristupuje k svetu, ako sa naň pozerá, čo urobí, aby sa poľudštilo to, čo sa poľudštiť má a môže. Tvorivý učiteľ chápe túto výzvu, rozumie povinnosti a chce sebauskutočňovať vo svojom poslaní - výchove. Niet preňho iných zákonov, niet výhovoriek, postavenie v spoločnosti - má pred sebou víziu svojich možností, víziu lepšieho sveta, budúcnosti - a v mene tejto vízie realizovanej prostredníctvom výchovy detí - ide znova a znova každé ráno, či slnečné alebo zachmúrené do školy...*“¹⁷.

Záver

Dôležitou úlohou pedagóga je, aby u žiakov prvého ročníka vzbudil záujem o učenie a vytváral u nich kladný vzťah ku škole. Didaktické prostredie môže na žiakov vplývať kladne, alebo negatívne. Veľa záleží od toho, ako učiteľ zariadi priebeh vyučovacieho procesu. Pri príprave na vyučovaciu hodinu musí učiteľ brať do úvahy viaceré faktory, ako je záujem žiaka o dané učivo, vhodná motivácia, dodržanie didaktických zásad, vhodná voľba učiva, organizačných foriem, vyučovacích metód, materiálnych didaktických prostriedkov. Učiteľ počas vyučovacieho procesu musí byť citlivým senzorom na reakcie

¹⁷ M. Zelina, M. Zelinová, *Rozvoj tvorivosti detí a mládeže*, op. cit., s. 7.

žiacov. Ak chce dosiahnuť úspešný priebeh vyučovacieho procesu musí žiakov oboznamovať s konkrétnymi predmetmi a javmi. Snažiť sa usmerňovať pozornosť žiakov na podstatné, najdôležitejšie informácie o pozorovaných predmetoch a javoch tak, aby boli primerané ich vekovým a intelektuálnym schopnostiam. Učiteľ sa má snažiť rozvíjať osobnosť žiaka.

LITERATÚRA:

1. Baláž O., *Učiteľ a spoločnosť*, Bratislava 1973.
2. Bean R., *Jak rozvíjať tvorivosť dieťaťa*, Praha 1995.
3. Boroš J., *Motivácia a emocionalita človeka*, Bratislava 1995.
4. Ďurič L. et al., *Psychológia tvorivosti so zameraním na žiakov základných škôl*, Bratislava 1986.
5. Ďurič L. et al., *Pedagogická psychológia*, Bratislava 1997.
6. Ďurič L., Štefanovič J., *Psychológia pre učiteľov*, Bratislava 1977.
7. Hlavsa, J. *Psychologické metódy výchovy k tvorivosti*, Praha 1986.
8. Kačáni V., Višňovský L., *Psychológia a pedagogika pomáhajú škole*, Bratislava 2005.
9. Klindová E. et al., *Aktivita a tvorivosť v škole*, Bratislava 1990.
10. László K., *Motivácia v edukačnom prostredí*, Banská Bystrica 2004.
11. Štefanovič J., *Psychológia*, Martin 1981.
12. Zelina M., *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*, Bratislava 1994.
13. Zelina M., Zelinová M., *Rozvoj tvorivosti detí a mládeže*, Bratislava 1990.